

Олег Базар, головний редактор ЛБ.юа («Лівий берег»), до того головний редактор «Львівської газети».

Говоримо з головредом ЛБ.юа Олегом Базаром в його кабінеті в редакції неподалік Майдану, розмову веде Роман Кабачій.

Р.К.: Які можеш окреслити найважливіші етапи свого життя, прошу дуже.

О.Б.: Я сподіваюся, що вони ще попереду.

Це відповідь у стилі відповідей інтерв'ююваних журналом «Новое время»?

Я не читаю «Новое время». Що означає «найважливіші»?

Ті, які спричинилися до формування як особистості і розвитку.

Очевидно, я так сподіваюся, що перший важливий етап в моєму житті це університет. Все ж Львівський національний університет імені Івана Яковича Франка це один із тих українських вузів, котрі схожі, принаймні тоді коли я вчився, на те що можна назвати класичним університетом. Це були не ПТУ, перетворені в університети, а справді з духом університету, є таке поняття як «дух університету». Не «вищого навчального закладу» українського, а дух університету.

Сподіваюся, що власне з університетом була пов'язана моя перша протестна діяльність. Будучи студентом I курсу, я брав участь у другій Революції на граніті.

Другій Революції на граніті?? А що це таке?

Друга, не перша. Вона була наступного року після першої. Я її так умовно називаю, це теж були протестні акції студентів, з вимогою відставки прем'єра Масола і перевиборів Верховної Ради, це був 1992 рік, якщо не помиляюся. Організатори були практично ті ж самі, що в Революції на граніті, - Володя Чемерис, Маркіян Іващишин. Ми тоді організувати страйк на факультет і поїхали з друзями у Київ. Жили в палатковому містечку тут на Майдані, тобто я на Майдані в палатці жив з юності.

Повернемося до того пізніше, хочу уточнити, це була журналістика університету?

Так.

Я особисто чув думку, що в Україні є дві нормальні школи журналістики – київська і львівська. Чи київську біля львівської не можна поруч і ставити?

Гадаю, що вони були рівнозначні, а Київ за рахунок столиці мав свої певні переваги. Львівська теж мала свої переваги, тому що її переваги були поза межами факультету. Ми були у Львові як такому. У цей час бурхливо буюло усім цвітом культурне середовище, з яким ми дійсно намагалися спілкуватися, переплітатися, тусуватися, і я думаю, що це в значній мірі розширяло горизонти для нас, можливо більше ніж самі пари.

А як ти дозрів до вступу на журналістику, родина посприяла вибору?

Тато все життя хотів, щоб я був письменником. А в моєму розумінні журналістика це був певен компроміс поміж його бажаннями і тим, що робив я. Почав цим «страждати» у шкільному віці, - якісь там «юнкори»...

Це був Львів чи Львівщина, якщо конкретніше?

Місто Сокаль.

Це досить близько до кордону з Польщею....

Так! Вступивши на факультет, мені якось з'явився період, коли викладачі мені геть відбили бажання бути журналістом. Я вступив 1992-го, і ці викладачі були дуже архаїчні. Умовно кажучи, те що я чув на лекціях, і те, чим ми займалися на практичних заняттях, і те що я бачив ідучи на практику в редакціях, це вже було небо і земля. Мене вчили макетувати на папері, використовуючи якісь абсолютно божевільні системи обчислення розміру рядків, розміру букв. Пам'ятаю терміни, але не можу сказати що це. А в цей час воно все потрошки ставало по-іншому.

Ви якось впливали на цих «старп'юрів», вчили їх чомусь новому?

Ми хотіли, щоб нам дали спокій. У нас було середовище людей з амбіціями, котрі хотіли щось робити. На той час вже з'явився такий феномен львівської журналістики як кривенківський «Поступ». Коли я чи мої друзі на I курсі вже там щось публікували, для нас це було мега-круто. Ми робили студентське інформаційне агентство. Було бажання...

Змінювати країну?

Щиро кажучи, ми тоді ще собі так це ще не формулювали. Тоді не було соціальних мереж, які би дозволяли людям так чітко формувати свої цілі. Змінювати країну це вже пов'язувалося із якимись суспільними активностями, а не з журналістикою.

Добре, але на початку 1990-х, коли це все відбувалося, уже була свобода...

«Свободи» тоді ще не було [сміється], була організація під назвою Соціал-Національна Партія України, причому вони були в рамках Студентського Братства. А серйозно, то дійсно це був період якоїсь абсолютної свободи.

Мені цікаво, чи був момент зламу – от був час, коли не можна про щось говорити, і тут ось – і свобода, можна говорити все. Все ж до університету 17 років чимало прожито в Радянському Союзі?

Тема Радянського Союзу безумовно присутня. Чесно, не пам'ятаю моменту, коли зрозумів, «можна» чи «не можна». Напевно тоді, коли в році приблизно 1989-му став членом СНУМУ, на той

час ще нелегальної молодіжної націоналістичної організації, - Союз незалежної української молоді. З неї виросли потім УНСО і іншій організації.

Вона була перенесена з діаспори?

Так, тільки там був СУМ – Спілка Української Молоді, а тут СНУМ. Можливо, якісь контакти бути, тільки де я бігав, там не було ніякої діаспори. Ми видавали якісь газети, ми їх розповсюджували, займалися, як нам здавалося, «підпільною діяльністю». Страху якогось такого вже не було. Я скорше «тероризував» інших, приміром однокласників, забороняючи їм вступати в комсомол. Пробивалися такі «тоталітарні» речі...

Мені здавалося, що в Галичині з тим проблем би не мало бути, там комсомол ненавиділи вочевидь всі?

Навіть мені говорили, що я не вступлю до університету, якщо не буду членом комсомолу. Я в таке, чесно, не вірив, не переймався. Але кілька моїх однокласниць – знаю це точно – тихцем пішли і вступили в комсомол. Сказати, що ось тоді-то «наступила свобода», не можу, це був процес. Тоталітаризм я застав у дитячі часи. Мені тоді говорили, що «оце не можна згадувати», - тато слухав «ворожі голоси», тому попереджували щоб на вулиці я про то нікому не розповідав. А все ж перехід від тієї несвободи був дуже поступовий.

Яку роль у цьому процесі грала церква? Чи для вашої родини вона не мала великого значення?

Безумовно мала. Родина була достатньо воцерковлена, і в радянські часи ми не приховували того, що відзначаємо релігійні свята. На Паску чи Різдво ми їхали до дідуса з бабою у село. У мене з тим пов'язана дивна дитяча історія. Батько моєї однокласниці побачив мене у церкві, прийшов до школи і про це розказав. Класна керівницка мене виводила до дошки і перед всім класом соромила. Мені було внутрішньо дуже неприємно.

Той батько однокласниці був із «визволителів»?

Ні, місцевий селянин з якогось довколишнього села. Найсмішніше, що він мене не міг бачити у церкві. Бо ми ходили до церкви не там де жили, а у селі діда і баби.

Ставити поруч релігію і відчуття свободи не знаю чи варто. У 1985 році ми їздили до Львова на велику хресну ходу і мітинг з вимогою легалізації греко-католицької церкви. Там було кількасот тисяч людей. Ми поїхали тули з татом, зі свідомих міркувань. Проте ці речі йшли радше паралельно. Мене хрестили у підпільній церкві священником греко-католиком, але в тому селі де ми відвідували, храм був православний (в Радянському Союзі інших варіантів не було), і до слова один з найдовше у Львівській області залишався в Московському патріархаті. Батьושка був дуже хороший, його всі любили, і до його пенсії вони залишалися в МП.

УГКЦ ж мала підпільні структури?

Хрестив мене греко-католик, але ми обходилися і з православним у селі, - то треба було їхати до Львова і шукати тих священників.

РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ

Ти знав організаторів Революції на граніті?

Я їх знаю тепер. Познайомився у студентські роки. Уявлення про них як про героїв радше не було, просто студенти які роблять щось конкретне. Маркіян Іващишин був старший, очолював Студентське братство Львова. З Чемерисом познайомився у Києві під час нашої тієї другої акції. На першому курсі познайомився з Гією Гонгадзе, він теж тусувався у Студентському братстві, мої друзі робили із ним спільну програму... Це було таке велике вариво одної студентської тусовки.

Було враження, що вони чогось добилися перед владою, перемогли систему?

Напевно ні. **Ми ж бачили, що нічого не переможено.** Я досить відверто і активно розмовляв з лідерами першої революції, і вони часто говорили, що політики їх обдурили. **Що їх обдунив табір нацдемів, який сидів у Верховній Раді – Народна рада.** Обдурили, не давши «обнулити» повністю усю ситуацію: ніхто не хотів йти на вибори, розмірковували, - добре, нехай сидять наші достойники, деякі з яких ще недавно сиділи в таборах і не в найкращій ситуації потрапили в депутати і напевно їм не хотілося ще одного струсу. Можливо, щось більше розуміли, ніж розуміли ті студенти. Однозначної відповіді немає. Ну про яке перезавантаження можна було говорити, коли на чолі держави секретар ЦК Компартії з ідеології **[Леонід Кравчук]**? Коли більшість Верховної Ради це відверті колишні комуністи? Коли зараз певні речі суспільство сприймає хворобливо, то тоді після того що ми пережили, це навіть мислимо не було.

Галичина була своїм анклавом, а решта країни ми бачили яка була.

До слова, тоді не раз говорилося в Галичині, що «не потягнемо тих «москалів»», в повітрі витало щось на кшталт «романтичного сепаратизму»...

«Романтичний сепаратизм», якщо його можна так назвати, з'явився значно пізніше, чи не на початку 2000-х, як розчарування від невдач українського проекту загалом. На початку 1990-х все-таки була сильна романтична ілюзія, що все буде добре, як не сьогодні, так завтра все буде добре. Ми бачили, що якісь поступові крочки ставалися, і воно все сприймалося на позитиві.

Але ж існувала також формально Галицька асамблея?

Це була історія, придумала В'ячеславом Чорноволом для того, щоб три обласні ради могли синхронізувати свої дії: на них тиснув Київ, а з другого боку вони не могли собі дати раду з місцевою бюрократією. Це теж правда. Тому, для прикладу, Чорновіл призначив головою виконкому Степана Давимуку, який так насправді не був з демократичного табору. Це був певний компроміс між

радами рухівців і виконками комуністів. Проект Галицької асамблеї як народився, так і помер. Політичних наслідків він не мав у принципі. Міг би мати, якби Чорновіл витрачав на це трошки більше часу і енергії. Він був безумно енергійна людина. Знов-таки, це досить символічні речі. Тоді дуже багато речей робилося лише для символу, це теж правда. Практичного ж виміру це не мало. Зібралися троє голів обласних рад, і що? І нічого.

Можливо, патріоти в Україні на них дивилися зачаровано і очікували, що вони ось всім покажуть..?

Я не впевнений, що взагалі хтось про це знав.

Мій батько у село на Херсонщину передплачував газету «За вільну Україну», і я знав.

Люди, які передплачували «За вільну Україну» (ЗВУ), звісно знали. Ця газета була теж своєрідним феноменом. Коли вони це засновували, я пам'ятаю, кожна сесія обласної ради починалася із того, що Чорновіл зачитував списки жертводавців: таке-то село принесло стільки-то карбованців на ЗВУ, ці гроші вивалювалися на стіл перед камерами, - ось подивіться, люди принесли гроші, щоб ми мали свою газету. Гарно починалося, на жаль, проект помер. Некрасиво, і в «смердючих судорогах», як кажуть.

Щодо вашої другої акції в Києві, що стало до неї приводом?

Це було восени, акція була організована УСС – Українською Студентською Спілкою (Доній&К°) і частково львівським Студентським Братством. Це була певна спроба повторити і реплікувати позитивний досвід тиску на владу попередніх років. Це було в 1992-му, через два роки. Цю спробу важко назвати дуже вдаю. Кількасот студентів, із яких з Києва було дуже мало – ми намагалися перекрити червоний корпус [Київського університету], не пускати їх на пари, і врешті відкривали ті двері і бачили, що вони хочуть кудись піти, але не з нами – хоча би на каву. Ми відходили від дверей, вони всі бігли на пари.

Кияни приходили на це подивитися після роботи як на звіряток. У мене було якесь таке відчуття. Приходило дуже багато україномовних, багато таких які щиро співчували. Агресії не було точно.

Чи перша революція 1990-го задала надалі якусь матрицю?

Можна так сказати. Якесь частина людей з тих що стояли на Майдані, голодувала. Я з друзями не голодував: ходили розносили листівки, агітували по студентських общагах приєднуватися.

Проти чого ви протестували?

Нам не подобалося, як це все розвивалося. Про гіперінфляцію може й не думали, бо об'єктивно всі жили бідно. Зарплату отримувати конфетами і лампочками.

Тобто економічних вимог не було? Їх тоді шахтарі висували...

А тільки вони тоді і могли їх висувати. Шахтарі були організованою силою, яка розуміла свої вимоги. Як у студентів економічні вимоги? Вони вже потім з'являлися, та й те... Пам'ятаю, десь на моєму III курсі до Львова приїжджав виступати перед студентами на парах Віктор Михайлович Пинзеник, вже на той час був міністром економіки чи віце-прем'єром, і йому закидали, що мала стипендія. А він: «Я у ваші роки ходив вагони розгружав! І ви йдіть, що ви від держави хочете?»

Грався в Бальцеровича?

Він міг би ним стати. Проте він був при Кучмі, і в нього, коли вони з Пинзеником працювали, були специфічні уявлення, чого варта фраза Кучми «скажіть мені, яку державу будувати, я таку і збудую». І ніхто й не сказав.

Коли Кучма переміг Кравчука на виборах, не було почуття, що все пропало?

Ні. Кучма звісно видавався більшою загрозою. Російськомовний, «червоний директор», а Кравчук зі своєю хитрістю умів подобатися. Пам'ятаю, коли він прийшов, ще будучи секретарем ЦК з ідеології, на з'їзд Народного руху, який тоді був «Народний рух за перебудову». Йому хтось із наших письменницьких «зубрів» начепив на лацкан піджака синьо-жовтий значок. Леонід Макарович зробив вигляд, що йому жарко, бо значка не міг знімати, бо був би скандальчик, то він зняв піджак. Він завжди був такий хитрий апаратний чувак, який міг згладжувати конфлікти. А про Кучму, коли його ще тільки прем'єр-міністром затвердили, газета «Поступ» вийшла з передовицею, на якій Кучма на карикатурі був з великим гаечним ключем і було підписано: «Я вам позакручую гайки». Відчуття трагедії не було, чесно.

Це почалося пізніше, з другого строку.

Але чи помічали ви інше – що з кожними новими виборами ареал тих, хто голосує «ніби» за проукраїнських, «ніби» за проєвропейських розширюється? Бо в 1991 р. більшість за Чорновола дала лише Галичина.

Один нюанс – в 1991-му Чорновіл на вибори від демократичних сил ішов не сам – Левко Лук'яненко, Ігор Рафаїлович Юхновський, і ще кілька, і кожен забирав у Чорновола голоси.

Під час «розвинутого кучмізму» - коли з'явилося відчуття, що країну немов хто краде, що з'являються олігархи, що неможливо вплинути на ситуацію? Закінчилися студії в університеті...

Пішов працювати. Спочатку недовго працював на Радіо Люкс, потім пішов у квазіполітичну громадську організацію з дивною назвою «Нова хвиля». Її очолював згодом народний депутат Тарас Стецьків. Ми видавали «модній» з точки зору дизайну та всього решта журнал «Нова хвиля». Це було десь 1997-98 рр. Цей журнал був для досить вузької тусовки, щось про політику, щось про мистецтво, культуру.

Чи було почуття журналістської місії?

Ні. Було бажання робити щось цікаве, але назвати то місією важко. Пізніше, коли я почав займатися чистою журналістикою, поступово-поступово почали приходити розуміння і важливість. «Поступ» у Львові був певним феноменом, але була не менш хороша у Львові газета «Ратуша», вона народилася як незалежна але згодом стала міською газетою **[співзасновник – міськрада Львова]**. І вона подавала добрий зразок саме *міської* газети. Я не знаю, може в цей час десь були прекрасні видання десь у Херсоні, Одесі (хоч в Одесі ні бо там було завжди багато телеканалів і мало газет), деінде; була «КоЗа», «Кієвські ведомости», - не можна скаати що щось померло а щось народилося чи переродилося. «Поступ» з точки зору сьогодення може й був феноменом, але сказати, що це була якісна газета професійна, то в ІМІ **[ГО «Інститут масової інформації»]** чи в «Детекторі медіа» б на їх матеріали сказали – масове порушення журналістський стандартів. Це був зразок цікавої, але суб'єктивної журналістики.

У Львові завжди з цим було простіше, бо було багато чого. З часом з'явився «Високий замок», була «За вільну Україну», яка певний час ще більш-менш трималася в рамках пристойності, потім з'явився «Експрес», спершу як телепрограма, в 1992 р., банально. Ігор Починок був комерційним **[директором]** в «Поступі», і почав робити цю «Експрес-програму», як воно спершу називалося. І з часом зрозумів, що крім програми телепередач людям можна давати ще щось. Поступово то почало «обростати м'ясом», і на сьогоднішній день, наскільки я маю уявлення, це одна з найбільш «живих» газет в Україні. Вона сама існує, заробляє, має регіональні редакції і має достатньо пристойний тираж, як на період, коли друкована журналістика фактично здохла. У Львові завжди було якесь поле.

Твоє продовження життя у Львові, активність журналістського середовища з Києвом якось корелювалося?

Якогось періоду ні. Частина моїх друзів переїхали на роботу до Києва. Деякі, як Олег Онисько, повернулися (він у Києві працював досить довго). На Київ плювали, чесно. У Києві не було зразка, на який би хотілося рівнятися. Ми періодично приїздили в Київ у справах, попиячити, я так познайомився із покійним **[Сергієм]** Набокою, в УНІАРі виявилися теж спільні знайомі. Це була така інформагенція, яку очолював Сергій Набока. Певним зв'язковим із Києвом був **[Олександр]** Кривенко, він притягував у свої проекти як киян, так і львів'ян. Він приїздив до Львова просто на обмін думок і ідей. Родина його жила у Львові.

Кривенко був львів'янином, але не галичанином...

Так. Це дуже точне формулювання. Це за рідкими винятками дуже хороші люди – «львів'яни не галичани». З одного боку, у них нема цієї галицької дріб'язковості, а з іншого, Львів все-таки дає певний культурний багаж. Ми про це нещодавно говорили із Подольчаком. Він каже: є різниця, коли ти ходиш і навколо тебе є оце все, і коли ти ходиш у звичайному індустріальному місті. Воно формує навіть банальні елементи смаку, дещо по-іншому.

Коли почалася «Львівська газета»? Це була якась опозиція до «Ратуші» як більш «львівська»?

«Львівську газету» почали без мене. Я тоді був головним редактором газети «Ратуша», застав її у період такої вже деградації, ми намагалися її панічно піднімати, поки **[мер Любомир]** Буняк мене не звільнив. І я тоді пішов у «Львівську газету». Її інвесторами виступили два лідери студентської Революції на Граніті Ярослав Руцишин і Маркіян Іващишин. Давали на неї гроші. «Post.Поступ» на той час перетворився на рупор Садового, зі зрозумілими проблемами і причинами існування.

А «Ратуша». Важко робити газету, коли половина колективу передпенсійного віку, а набрати новий складно, бо малі зарплати. Причому «комунальне підприємство»: гроші є, але перекинути їх з коду на код ти не можеш. Бо вони тобі від міськради, це кошти комунального підприємства. Я тоді перший і останній раз працював на «державній службі», бо це кошмар – у тебе є гроші, а ти не можеш виплатити зарплату. І коли ми з Буняком посварилися, а ми з ним були в добрих стосунках коли я прийшов до газети, то він передав через треті руки, що якщо я не піду, він затримуватиме людям зарплату.

А легко було у Львові так переходити, де всі один одного знають?

Мені було легко переходити, бо головний редактор «Львівської газети» це був мій друг Олег Онисько, з яким я прожив 5 років в гуртожитку в одній кімнаті, а потім ще два роки знімали разом квартиру. А його заступником був мій кум і теж однокурсник Сергій Смірнов. Засновники газети теж були зрозумілі мені люди, з якими я також підтримував на той час приятельські стосунки.

Те, що Маркіян Іващишин та інші студенти «з граніту» стали потім відомими бізнесменами, сприймалося нормально? Львів'яни гордилися тим, що ці люди доробилися певного статку?

Вони не мали аж таких великих грошей, а по-друге ніколи не трансформували ті гроші в розкоші, в бентлі і ролс-ройси. Марек робив своє мистецьке об'єднання «Дзига», - виставки, галереї, зустрічі, концерти. Вибудовував певний культурний ландшафт. І це не сприймалося як заробляння грошей, а радше як подвижницька діяльність. Було у них кілька закритих кафе: клуб «Лялька», клуб «За кулісами», туди був вхід за членськими картками. Це був такий собі напівумовний бізнес, а з другого боку формування середовища. Можна сказати, що всі нормальні теперішні люди, що представляють нині культурне середовище Львова, вийшли з цих клубів Маркіяна.

Щодо «Львівської газети». Ти питав, чи дивилися ми тоді на Київ. Ні, **ми дивилися на Варшаву**, як би це парадоксально не звучало. Ми завжди мали доступ до свіжих номерів «Rzeczpospolitej» і «Wyborczej», і відчували ті модні віяння, що йшли з Заходу. Не з Києва. Газетний дизайн більш модніший, інфографіки як робилися, і це ми брали з Польщі. А радянська традиція друку була безхитрісна, м'яко кажучи. «Львівська газета» за візуальний зразок, кажучи щиро, брала «Rzeczpospolitu». По структурі також в певних речах її нагадувала. Ми першими в Україні робили сторінку «Opinion», блискучим редактором якої був Андрій Павлишин. Він знаходив дуже цікаву автуру: і наших публіцистів, і польських, і різних культурних діячів. Мені самому дуже було цікаво читати. Це був реальний кайф, ця робота. Йдеш на роботу, купуєш по дорозі всіх конкурентів, розкладаєш, вивчаєш. І робиш це щодня. У «щоденників», людей які роблять щоденну газету, свій

професійний кошмар: мені, голи я вже був головним редактором, періодично снівся той самий сон, - уже 9 вечора, а мені немає що ставити на першу сторінку. Не маєш жодного цікавого тексту!

Чи це означає, що у Львові при пізньому Кучмі була свобода слова?

Так, певним чином була. Її звісно дусили [галицизм, «придушували»] всякими різними засобами. Приміром, ми зробили кілька критичних публікацій по Сергію Медведчуку, брату тодішнього глави АП Кучми Віктора Медведчука. Його брат очолював податкову у Львівській області. То у мене в редакції було все: «маски-шоу» із автоматниками-податківцями з податкової поліції, багатотижневі податкові перевірки, коли приходили і відверто говорили: «У нас завдання вас знищити». Відкривали на нас справи, ми ходили по судах. Маркіяна Іващишина під Новий рік затримували.

Наскільки ці публікації узгоджувалися із власниками?

Ми були одностудцями. Їм також не подобалося те, що відбувається в країні, і цю газету вони засновували для того, щоб ця газета щось міняла. Вони не були готові до цих атак, - у Руцишина на той момент фактично був знищений бізнес. У нього була компанія, котра шила одяг для відомих марок, вони і зараз цим займаються, шують приміром для ZARRA. А тоді його бізнес знищували: банально не пропускали тканину чи нитки і фабрика стояла. Вони це сприймали з якоюсь долею філософії: вплили, що ж. Щоб вони сказали «припиняйте», або «цього не робіть», я такого не пам'ятаю. Пізніше, після Помаранчевої революції вони продали газету власнику мережі супермаркетів «Арсен», а я переїхав до Києва.

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

Як у Львові сприйняли касетний скандал і «Україну без Кучми» (УБК)? Чи було відчуття, що можна на цей процес якось впливати?

Я не можу говорити за весь Львів, але це було дуже травматично. Гія був не скажу другом, але принаймні ти людину знав. Це складно. Можливо тоді вперше почали задумуватися над тим, наскільки страшною може бути наша рідна українська влада. Ніби й уявляв і корупцію, і писалося про це все, але все було якесь гіпотетичне. Політика сприймалася як якісь пазли, пасьянси, а тепер виявилось, що вони впливають на людське життя. Закрити газету, чи знищити як «Киевские ведомости» – таких історій в Україні було багато. Це сприймалося, скажу відверто, як щось само собою зрозуміле. Коли ж вбивають людину... тоді ні в кого не виникало сумнівів, що це хтось інший, а не Кучма віддав наказ. Це зараз в силу розуміння якоїсь ситуації, більшої кількості інформації, яку ти маєш, що могли вбивати «під півки», що Кучму могли записати, а потім вбити того про кого сказав. Це достатньо імовірно. Тоді був момент, коли стало чітко зрозуміло: оце добро, оце зло. Маркіян Іващишин був потім одним із натхненників акції «Повстань, Україно!», в 2002-му році,

«Україна без Кучми» в 2001-му. Це все нуртувало, країна прагнула змін (може, зрештою, і не вся, але пасіонарна частина точно). Ця активна частина розуміла, що рух іде не туди куди хочеться, хоч Кучма був не найгіршим президентом, як ми це бачимо з точки зору нинішнього дня. У Кучми був такий підхід, ще радянської закалки, але державника. Хоч його багатовекторність, до якої схиляли люди в оточенні, гикнулася нам в тому числі і цією війною. Тоді досвід інтеграції з ЄС і НАТО міг бути значно менш травматичним, ніж тепер. Але він робив так як вважав за потрібне.

Чи піднімалася тема того, що за касетним скандалом «хтось може стояти», американці/масони...?

Було по-іншому. Було відчуття, що цю шайку треба прибирати. Влада показала себе зле. Це ж е тільки це. Були похорони патріарха Володимира біля Софії в 1995-му, коли вперше за довготривалий час у Києві жорстоко побили людей. Дуже жорстоко і невмотивовано жорстоко. І потім це лише накопичувалося у казані, який мусить зірвати. Але в підсумку при Кучмі не зірвало, принаймні масово; він досидів спокійно до кінця другого строку.

Він відчував, що на третю каденцію не може йти?

Я маю ілюзію, що він готувався до третього строку. І що власне ця вся історія з висуненням Януковича, зіштовхування лобами це все було для того, щоб показати, хто справжній арбітр. Навіть вже коли Януковича номінували в кандидати, це виглядало як спроби полякати певні еліти цими чуваками з Донецька. Щоб вони погодилися на зміну Конституції і через неї Кучма зміг би балотуватися втретє. Бо вже тоді багато хто розумів, що «донецькі» то якась не дуже добра сила. З якихось міркувань він це не зробив, і гадаю що причина цих міркувань поза межами України. Проект «третій строк» стримали із розумінням того, що це не прийме Захід. Все-таки ми не Білорусь, і тоді Україну розглядали як не до кінця втрачену, тож Кучма в силу внутрішніх аргументів на третій строк не пішов.

А далі сталося те що сталося. У Львові це сприйнялося занадто просто і плоско, як боротьба добра зі злом. Віктор Андрійович і все що з ним пов'язано це сили добра, а Янукович і все що з ним пов'язано – це сили зла.

Галичани нерідко є промоутерами таких емоційних вулканічних вибухів, але вони теж як солома дуже швидко перегорають і швидко розчаровуються...

І в УБК, і в «Повстань Україно», і в Революції на граніті галичани грали організаційно дуже важливу роль. І як промоутери, і як ідеологи, і як організатори. У Помаранчевій революції також. Проблема була в тому, що ті **політики, які були промоутерами цих процесів, не мали чи здатності, чи спроможності створити власні політичні проекти**, будучи «на підхваті» у інших. Були, якщо говорити брутально, обслуговуючим персоналом. Не ставали політиками першого рівня, і на них не орієнтувалися. Вони розпалювали вогнище, а ковбаску на ньому пекли завжди інші.

Народний Рух не був галицьким, перший допіру проект це «Самопоміч», але тепер важко сказати, що це «галицька» партія – варто подивитися на склад фракції в ВР, щоб побачити, що значна кількість людей там не зі Львова, справді активних. З львів'янами та проблема, що ті кого я бачу у фракції, то це колишні працівники Садового з мерії, яких він послав із мерії працювати в Верховну Раду. Це чиновники, і не дуже долугі, скажемо так. А хлопці з Харкова і з інших міст у «Самопоміч» більш активні.

Повернемося до Помаранчевої революції, яка була відкриттям для всіх нас...

Чому? Будемо відверті: вона готувалася.

А чи готували її також олігархи?

Я цього знати не можу. Є речі, які можна зробити, а які не дуже. Почнімо з організації «ПОРА», котра зіграла свою позитивну роль організаційно. Вона створила певні мережеві побудови, підключила дуже сильно молодь. Розкололася щоправда на «Чорну» і «Жовту». Відомо також, що її створювали використовуючи югославський досвід, були люди звідти які тренували і школили наших. Вочевидь були також донорські вливання, в тому числі з Заходу.

Революцію неможливо запланувати, але можна створити інструменти для неї. Коли вона бабахне – невідомо. Вони, очевидно розуміли, що доведеться захищати результати виборів, можливо думали що переможе Янукович і потрібна буде така підготовка. Але вона вибухнула само тоді, і тут варто пам'ятати, що дві останні українські революції вони не про Ющенка чи Януковича. І навіть не про Європейський Союз. Це кожного разу українці виходили захищати право на вибір. Було очевидно, як в 2004-му, що голос людей вкрадено. І коли Янукович вирішив розвернути країну, люди також зрозуміли, що у них крадуть право на вибір. Що ніяких виборів у цій країні більше не буде, ми стаємо Білоруссю.

І тепер дивний такий український парадокс: **ми вміємо захищати право на вибір, ми його захистили вдало, натомість ми не вміємо вибирати.**

Як ви у Львові висвітлювали Помаранчеву революцію?

У мене була проблема. Коли це почалося, я прийшов у редакцію, і десь біля половини журналістів мені сказали: ми їдемо до Києва. З палаючими очима. Я розумію, що я їх спинити не можу. Кажу їм: я розумію, що ви хочете постояти помахати прапорцями, але згадайте, що ви насамперед журналісти! А вже потім активісти. Ви можете більше користі принести своїй країні, інформативно і чесно інформуючи своїх співгромадян, аніж їхати до Києва і стояти на площі. Частина зрозуміла, частина ні, і таки поїхала. І деякі з них писали звідти в газету, надиктовували, а частина взагалі «забила». Там було дуже багато людей зі Львова і зібрати інформацію на Майдані не була проблема.

Дивлячись назад, я відчуваю вину: ми як ЗМІ і журналісти загнали людей у якусь таку рожеву пастку, дали їм занадто багато надії. І ми цю надію, на жаль, персоніфікували. Була проблема із прийняттям реальності. Здавалося, що ми от зараз відстоїмо вибір Ющенка, Ющенка як вибір, і все буде супер, що буде фантастично, країна почне жити прекрасно. Країна, до речі, почала жити краще, почався доволі сильний економічний зріст, пов'язано то було в тому числі із Ющенком, і також із попередніми кроками які Ющенко робив як прем'єр при президенстві. На якийсь час утвердилася свобода слова.

Але тоді почали міцніти олігархічні ЗМІ, сильніше ніж при Кучмі. При Ющенкові зрозуміли вагу ЗМІ і почали більше в них вкладати. Політичні шоу з'явилися насамперед як елемент захисту самих олігархів. Просто на прикладі зламу 2004-2005 років вони побачили, яку вагу може мати телеканал, як той же 5-й, котрий не будучи великим каналом, став магістральним інформаційним джерелом.

Ми багато речей зрозуміли, але закривали очі. Ми щось розуміли про оточення Віктора Андрійовича чи оточення Петра Олексійовича, приміром ким був Євген Червоненко і подібні персонажі. Суспільство тоді хотіло перемоги, позитиву, - не так як зараз, дошуковується зради. Я пам'ятаю, коли Сергій Лещенко написав статтю «Син Бога», про сина Віктора Андрійовича, а ми її у Львові опублікували. І що я наступного дня пережив: від нас пачками відмовлялися рекламодавці, передплатники, і оскільки Львів не таке велике місто і дистанція між читачем і редактором теж невелика, то дзвінків вислухав теж море: ви з'їхали з глузду, хай собі дитина потішиться, та будьте ви прокляті! Але хто до того довів людей? Ми! Це ми рік поспіль їм розповідали, що Ющенко це надія країни і він нас врятує, ми в це загнали людей!

Мені видається, що такі теми табу народжуються теж там, де немає дискусії поміж ЗМІ, коли вдають, що конкурентів не існує.

Є така проблема. Але у Львові ми такого не робили, «мочили» всіх. Крім того, у «Експресу» і «Високого Замку» були «тиражні війни», коли вони описували в кого який справжній тираж. Зараз не знаю, чи то там існує. Проте щодо політики... бути в той час в Галичині не за Ющенка (!!) Я зараз пригадую речі, за які соромно, думаю ну нащо я це робив?! Коли Тарас Чорновіл пішов у радники Януковича, а потім очолив його штаб, я написав колонку (а ми до того з Тарасом були в дружніх стосунках), і правом головного редактора потяг її на першу шпальту. Якщо коротко, то її суть була така: падло, більше у Львові не з'являйся, а жодна порядна людина не повинна тобі більше подати руки. Після цього багато років з ним не розмовляли.

Але ж хтось-таки Януковича підіймав на його золотий унітаз, і це були в тому числі такі люди...

Так, звісно. Я про те, що у Львові неможливо було бути не за Ющенка, жодне ЗМІ собі цього дозволити не могло. Бо ти думаєш про аудиторію, ти не можеш виступати проти 90% своєї аудиторії, бо ти ж не ідіот. Тобто ми стали заручниками того, що самі витворили. Самі нагнітали, а потім ставали цього заручниками. Інша справа, що у львівських медіа завжди були «яйця». Ігор

Починок **[головред «Експресу»]** міг собі дозволити перед другим туром Кучми (1999 р.) написати велику передовицю, підписатися собою, а в ній сказано, що за цього негідника голосувати не можна. Я би ще хотів побачити, де в Україні міг собі таке дозволити головний редактор незалежного ЗМІ. Коли ти розумієш усі ризики такої статті.

Галичина залишалася форпостом Ющенка аж до президенства Януковича...

Так, коли я розповідав в 2010-му своїм родичам, що Віктор Андрійович провалив все, що тільки можна, і що за нього голосувати нема сенсу, вважали мене мало не зрадником. І це ми галичан так в значній мірі «накачали».

Чи можна сказати, що Ющенко привів Януковича до влади?

Звісно. Звичайно. Поза всяким сумнівом, і більше того, він зробив усе для його перемоги в 2010 році. По-перше, особистим закликком голосувати проти всіх, що було виключно до Юлії Тимошенко, а не по Януковичу, бо електорат Януковича плював на те, що говорив Ющенко. А «демократичний» електорат, то його якась частина до Ющенка прислухалась. Друге, ми зараз можемо бачити те, що відбувалося, по т. зв. «амбарній книзі» Партії регіонів, яку потрошки починають оприлюднювати. Корумпувати ЦВК і суди, і правоохоронну систему без санкції президента було неможливо. То Віктор Андрійович як мінімум не опирався тому, що адміністративний та інший ресурс держави починав працювати на Віктора Януковича. Він собі у своїй голові з якихось міркувань вирішив, що це особисто для нього, чи для країни, я йому в голову залізи не можу, що для нього це більш комфортний варіант, ніж Тимошенко. Є така байка, за правдивість слів у якій не можу поручитися, але кажуть що він таку фразу сказав, що з Януковича можна зробити українця, а з Юлі Тимошенко ні. Я цю фразу чув неодноразово від політиків.

Марцін Войцеховський писав в колонці для «Українського тижня», що Янукович може стати другим Квасьневським.

Войцеховський, попри те що чимало був тут і писав про Україну, вочевидь мало уявляв біографію Януковича і донецького клану, щоб не розуміти, до чого це все призведе. Мабуть, ніхто не сподівався, що буде аж такий зашквар **[в оригіналі «пиздець»]**, але те що тоді наступає такий мрак, всім було зрозуміло. Він світоглядно перебував в «русском міре», а для країни, яка ще не до кінця сформувалась як політична нація, яку ціннісно хитає з одної сторони в іншу, це було небезпечно.

Українську мову Янукович таки вивчив.

Мову всі вивчили. Є якийсь загальнодержавний політес, що президент мову таки повинен знати. Проте ілюзій, що він буде українським Квасьневським, не було. Була ілюзія, що це буде варіант повернення до кучмізму, що це буде олігархат, але без зайвих воєн. Вони досить нетривалий час, але намагалися імітувати адекватність. Я тоді ходив певний час на зустрічі оф-рекордз з Львовичем, збирали головних редакторів, розповідали, як вони робитимуть реформи, що те що **Янукович сказав, що «спершу треба овець нагодувати, а вже потім стригти»...**

Це вже було в рамках роботи на LB.ua?

Так. Львовчкін також говорив, як вони наймають західних аудиторів, котрі їм пишуть проекти реформ, ці мак-кінзи і подібні структури, і це до речі те саме, що згодом робив Петро Олексійович з Ложкіним. Тільки команда Януковича імітувала «вменяемость» дуже недовго. До влади дуже швидко дірвалися ставленики сина **[Олександра]**, люди абсолютно «безбашенні» і без будь-яких гальм, - при всьому моєму негативному ставленні до т. зв. «старих донецьких», вони ще хоч щось в голові мали щодо стримуючих гальм. «Молоді» вважали, що за бабло можна купити все.

Тобто Колесникова і Азарова можна вважати «інтелігенцією»?

Порівняно з цими так. Ми нещодавно згадували, як Колесников на одному зі партійних з'їздів у Донецьку сказав, що треба зруйнувати «трикутник смерті» – корумповані суди, міліцію і прокуратуру – це ж не уявити. Але вони дуже швидко відійшли від «демократії», і перше що вони зробили це антиконституційний переворот. Це не викликає жодного сумніву, що вони, змінивши Конституцію незаконним рішенням Конституційного суду, вчинили державний переворот **[йдеться про повернення президентсько-парламентської республіки, як за часів Кучми]**. І після того понеслося: Янукович полював у Сухолуччі і відпочивав у Межигір'ї, а його шайка-лейка займалася пограбуванням країни, що могло тривати дуже довго.

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ

Євромайдан був спонтанним чи теж готувався? Чи опозиція була готова до революції?

Пам'ятаю, коли 18 травня 2013 року на день Європи вийшло набагато більше тисяч осіб, лідери опозиції (Арсеній Яценюк, Віталій Кличко, Олег Тягнибок) не знали, що з ними робити.

Думаю, ні. Принаймні на початковому етапі точно ні. Вони думали так: ми будемо в опозиції, бо нас все одно у владу не візьмуть. У кожного з них у голові сиділо, що Янукович це всерйоз і надовго. Вони готувалися грати свою роль, і так підозрюю, воювали не проти Януковича, а за комфортну роль в опозиції. А ці «орки» не хотіли давали опозиції комфортності, чому виникли тітушки і інші, бо **їм некомфортна була будь-яка опозиція**. Тобто ця трійця мала сидіти тихенько і не вкати. І вони домовлялися з Януковичем фактично до моменту, коли почалися масові вбивства на Майдані, вони всі боялися. Будемо реалістами: вони всі не бідні, м'яко кажучи, з певними ресурсами, активами, їм є що втрачати. Вони розуміють, що весь репресивний апарат був у нього в руках, і вони бачили, що можна посадити і Юлю [Тимошенко], і Юру [Луценка], і ніякий Захід їх не витягне. Звісно, що вони бігали до нього домовлятися. Як кажуть, навіть у багажниках приїздили. Потрібно розуміти, що у середовищі Януковича були не лише їхні вороги, але і їхні приятелі, їхні друзі, їхні партнери, з багатьма із яких їх пов'язувала давня, тісна і взаємовигідна дружба. Кожного з них. І Порошенка, і Яценюка, і навіть Тягнибока, не кажучи вже про Кличка і інших. Кожен з них мав своїх конфідентів,

партнерів, друзів з тої сторони. Людей, із якими ми часто проводив спільно час. Інколи ще й взаємовигідно.

Тому **якість народного протесту Майдану і якість людей, які виходили на сцену, це був найбільший контраст** у всій цій історії. Я це пам'ятаю, бо бачив все це зблизька **[редакція LB.ua знаходиться в 150 м від Майдану]**, була можливість ходити в штаб революції і теж це все спостерігати. Дуже часто вони не розуміли, з чим виходити на сцену. Стандартна програма: поспівали гімн, потім те, потім се, «товариство», «захищаємо».. і далі не знати що робити. Коли почалися розстріли, бійня, вони були всі настільки розгублені, не буду називати прізвища, але пам'ятаю цей звірятий страх в очах, кажу: І що тепер будемо робити? А вони: треба тікати, треба тікати з Києва, ти ж головний редактор опозиційного ЗМІ, тобі капец! Частина з них побігла в канадське посольство, яке тут близько, частина поховалася їхати з Києва. А ми самі до кінця не розуміли, що відбувається, - до кінця сиділи в Верховній Раді, прибіг поставив щось у стрічку, Кошкіна **[Соня Кошкіна, шеф-редактор LB.ua]** каже, я йду на Майдан, а ти йди поспи. І ця ніч це було суцільне відчуття ірреальності, як і попередні днів 4-5. До того реальність можна було структурувати: міліція б'ється, ми протестуємо, міліція тисне. Але те що почалося потім, це вже не вкладалося ні у що. Це було поза межами здорового глузду і поза межами всякої логіки. Взагалі в діях влади під час цієї революції не було жодної логіки, тому що кожен силовий наступ, кожна спроба силового розгону чи брутального тиску на Майдан закінчувалися ще більшим вихлопом. Якби вони в принципі його ігнорували з самого початку, то все би захлинулося.

Є думки, що ці напади були спеціально кимось провоковані, «щоб Майдан тривав».

Я не думаю. Це така донецька пацаняча натура, «а що це за таке». Хоч на останньому етапі таке й могло бути. Я не виключаю, що десь на якомусь етапі включилися російські радники, бо якщо провести ланцюжок трохи далі – наскільки швидко розгорнулася спецоперація по Криму. Вона за кілька днів не могла бути підготовленою, очевидно існував якийсь певний план. На якомусь етапі їм вже було вигідно, спровокувавши хаос у Києві, отримати швидко і без особливих зусиль Крим на страху перед «бандерівським Києвом» і запалити війну на Донбасі, хоч вони хотіли запалити весь Схід і Південь України. А запалити можна було лише після того, як люди у Києві пішли би на якісь екстремальні речі. У ніч гніву в Києві, у Львові, коли люди захоплювали відділки міліції, СБУ і решта, що відбулося вже після масових розстрілів. Тобто я не виключаю, що в якомусь моменті включилися «руські», і вони вже або самі, або радячи Януковичу вдатися до максимально жорстких сценаріїв, порадили стріляти. Розстріляти. Тому що в принципі, вбивство це дуже страшно. Не стріляють, щоб розбіглися. Будь-яка людина, яка віддає наказ убивати (хоч розумію, що вони один через одного бандити, на руках яких кров і в кожного якась історія, яка закопана в териконі), і та людина яка це виконує, все одно має страх. Це дуже страшний моральний вибір, і людина розуміє, що назад відступу у неї вже немає. Його **[Януковича]** підвели вже тої грані, коли відступу назад не було.

Хоча насправді, якщо подивитися як розвивалася ця логіка протесту, то якби він не робив нічого, воно би після Нового року і закінчилося, просто треба було не чіпати людей.

Але на що він сподівався, чи на що його орієнтували, коли він складав валізи в Межигір'ї, - на Крим, н Донецьк, на Ростов?

Думаю, що коли він складав валізи в Межигір'ї, він мав уже просто бажання зберегти себе і валізи. Його охопила паніка, після того що тут сталося. Він би тут не був жильцем. Це все потім в силу недолугості української влади віджили і почали бухтіти з Москви: клименки, захарченки, інтерв'ю роздавати, медіа створювати. А тоді у них був звирячий страх. Така кількість крові це немислимо. Щоб у центрі європейської столиці за день-два така кількість убитих, за добу 20-21 вони затопили Майдан кров'ю. Після того нічого іншого крім страху у них не було.

Наскільки ми використали шанс революції?

Ми ніколи не могли скористатися революцією, **ніколи не скористалися ні однією зі своїх революцій**. Бо не могли. На момент коли революція почалася, її умовна «трибуна» (себто люди які виходили на сцену, які ухвалювали рішення) була просякнута людьми олігархів і олігархами самими. Не було ніякого шансу. Він би був тоді, коли б революція переросла в абсолютно некерований культ, коли сама причетність до еліти була би підставою до фізичної ліквідації, а такі випадки в історії бували. Суспільство сильне, коли потрібно нищити, коли потрібна руйнація, демонтаж системи. А коли мова йде про адміністрування, вступають ті чи інші чинники, ми тоді вже не об'єднанні. Бо чим об'єднані люди? Прийшли на Майдан, постояли, розійшлись. Що вони можуть інституційно?

Але ж щораз більше думок, що народжується громадянське суспільство, що волонтерський рух врятував країну...

Так, дійсно, він врятував країну. Бо без нього жертв було би в десятки разів більше, «в», а не «на». Бо врятували нашу армію від замерзання і поголовного винищення на війні. А головна проблема України в тому, що у нас ніколи не було повноцінного громадянського суспільства. Його немає і зараз. Волонтерський рух це перший випадок, коли у нас почала з'являтися здорова громадська активність. Не така активність, яка зав'язана на споживання грантів, а скерована на ідейну активність щось робити і беж бажання отримувати за це якісь політичні дивіденди. Бо вся ця шайка з Реанімаційного пакету реформ і інших грантоїдів в сраці вони цю країну бачили, - не маю на увазі всі, але більшість. Це професійні споживачі грантів, для яких важливими є не зміни в країні і не позитивний ефект, а просто відчитатися про енну кількість зроблених кроків. Ми зробили стільки-то круглих столів, таку-то кількість публікацій – дайте нам наступний грант! У цьому проблема, - активне громадянське суспільство, це коли збираються люди для того щоб щось захистити, а потім робити позитивно, і за свої гроші. Бо коли починається донорство, не важливо внутрішнє чи закордонне, а не дотація один одному... у здорових країнах громадянське суспільство це коли гроші на якусь громадську ініціативу йдуть від дому до дому: «Я відповідаю за свій район, обходжу всіх сусідів, збираємо кошти на ветеранів /на церкву /тощо». Ти збираєш із кожного, втягуючи їх до себе, до своєї і тепер їхньої активності, маєш перед ними відповідальність. А коли у тебе відповідальність перед дядьком Соросом, то плював ти на всіх своїх співгромадян і їхню активність.

Переконувати нікого не треба, крім ради фонду «Відродження». А переконувати треба вчитися свого сусіда, а не цю раду. Волонтери це перші люди які прийшли до людей і сказали: хлопці, давайте касу, бо наш солдат на фронті не має тепловізора. Це перша повноцінна громадська активність у цій країні.

Чи навчимося ми контролювати владу?

А десть навчилися її контролювати? Ми дуже критичні до влади, але не вміємо вибирати. Бо приходить дядечко, дає 400 грн, і простий українець з ним підписує договір соціального партнерства за нього голосувати, що ми побачили на довиборах у Чернігові влітку 2016-го. Чи у Польщі навчилися контролювати владу? Не бачу того.